

Początki renesansu i humanizmu w Polsce

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Animacja](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Longin Pastusiak, *Polacy w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Kościuszko, Pułaski i inni*, Warszawa 2005, s. 121–122.
- Źródło: Jarosław Delida, *Kontakty Polaków z Indianami Stanów Zjednoczonych w okresie od amerykańskiej wojny o niepodległość do wojny secesyjnej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego „Acta Politica” nr 22 (2009), s. 80–82.
- Źródło: *Uczestnik bitwy pod Eustaw Springs (1781) Karol Falkenstein o postawie Tadeusza Kościuszki*, [w:] Karol Falkenstein, *Tadeusz Kościuszko, czyli dokładny rys jego życia*, Wrocław 1827, s. 24–25.
- Źródło: *Naoczny świadek bitwy nad Brandywine (1777) Paweł Bentalou o zasługach Kazimierza Pułaskiego*, [w:] Mieczysław Haiman, *Z przeszłości polskiej w Ameryce: szkice*

historyczne, Buffalo 1927, s. 41.

- Źródło: Jerzy Topolski, *Polska w czasach nowożytnych (1501–1795)*, Poznań 1999, s. 123.
- Źródło: Andrzej Wyczański, *Dogonić Europę*, Kraków 1987, s. 41–42.
- Źródło: Jerzy Liban z Legnicy, *Mowa o pochwie filozofii (1539)*, [w:] *Materiały źródłowe do historii kultury. Odrodzenie*, oprac. M. Demska-Trębaczowa, Warszawa 1981, s. 162.
- Źródło: *Rady Piotra Illicino ze Sieny w kwestii reformy szkolnictwa polskiego*, [w:] *Teksty źródłowe do dziejów wychowania. Odrodzenie*, t. 3, oprac. S. Możdżeń, Kielce 1993, s. 49–50.
- Źródło: Jerzy Ziomek, *Historia literatury polskiej. Renesans*, Warszawa 1980, s. 56.

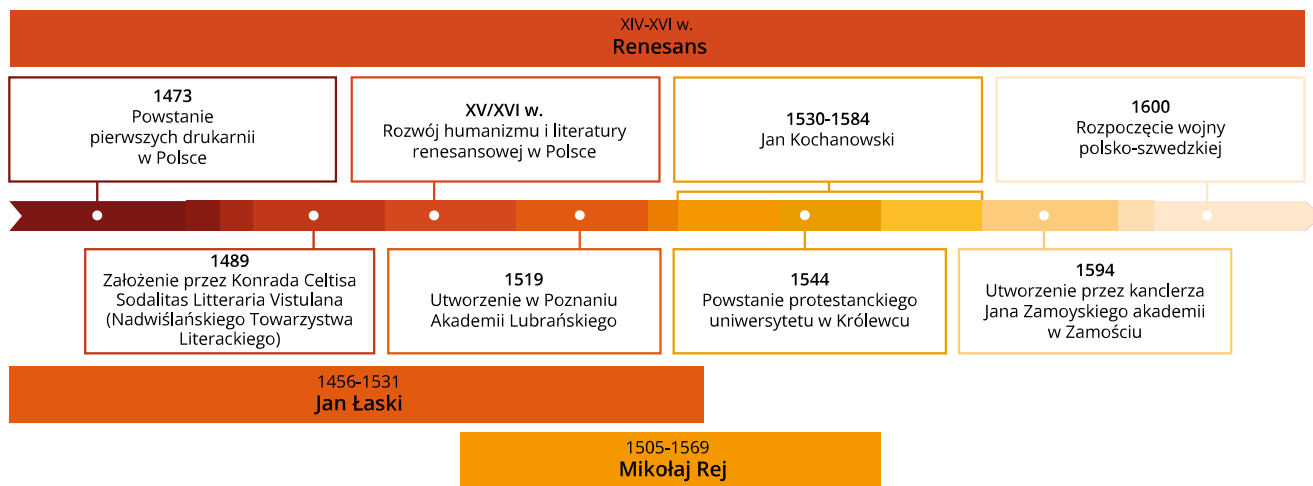
Początki renesansu i humanizmu w Polsce

Dziedziniec dawnej Akademii Zamojskiej, założonej w 1594 r. przez Jana Zamoyskiego.

Źródło: MaKa~commons wiki, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Renesans, czyli odrodzenie, to epoka, która narodziła się we Włoszech w drugiej połowie XIV w. Charakteryzował ją powrót do idei, wartości i estetyki starożytnej. Dominującym prądem umysłowym renesansu był humanizm, który ma podwójne znaczenie. W ujęciu węższym obejmuje odkrywanie, badanie i rozwijanie tradycji antycznej oraz wiedzy o człowieku, której głównym źródłem były filozofia i literatura. W szerszym znaczeniu humanizm stawia w centrum zainteresowania człowieka i wszystkie aspekty jego życia.

Do krajów leżących na północ od Alp – w tym również do Polski – idee renesansu zaczęły przenikać pod koniec XV w., a rozpowszechniły się w następnym stuleciu.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Opiszysz przejawy rozpowszechniania się idei humanistycznych w Polsce.
- Przedstawisz zmiany w polskim szkolnictwie zachodzące w XVI wieku.
- Ocenisz wpływ humanistów na rozwój życia umysłowego w Polsce.

Początki humanizmu w Polsce

Rozwój humanizmu i literatury renesansowej w Polsce przypada na koniec wieku XV i wiek XVI, a więc na okres, w którym odrodzenie włoskie weszło już w fazę schyłkową. Z ideami humanizmu najwcześniej zetknęli się Polacy studiujący we Włoszech. Jan Długosz (1415–1480) pobierał nauki w Bazylei, gdzie kolekcjonował dzieła rzymskich historyków. Jan z Ludziska (ok. 1400 – ok. 1460) przywiózł do Polski nie tylko odpisy dzieł antycznych, ale też zdobytą wiedzę i nabyte we Włoszech umiejętności retoryczne, które wykorzystywał w swojej działalności publicznej. Kanclerz Krzysztof Szyszkowski utrzymywał zażyłe stosunki z Erazmem z Rotterdamu, a prymas Jan Łaski odkupił od tego ostatniego bibliotekę (pozostawił mu ją jednak w dożywotnie użytkowanie). Dzieła Erazma gorliwie studiował Stanisław Hozjusz (1504–1471) – późniejszy biskup warmiński i kardynał, który z czasem stał się przywódcą reformacji w Polsce.

W 1470 r. przybył do Polski Filippo Buonaccorsi zwany Kallimachem (1437–1496), który popadł w zatarg z papieżem i musiał szukać ocalenia w ucieczce. Swoją opiekę roztoczył nad nim arcybiskup lwowski Grzegorz z Sanoka. Do historii Kallimach przeszedł przede wszystkim jako humanista i piszący w klasycznej łacinie poeta i prozaik. Na cześć swojego protektora i opiekuna napisał dzieło *Życie i obyczaje Grzegorza z Sanoka...*, utwór będący bardziej próbą nakreślenia wzorca osobowego biskupa-humanisty niż rzetelnym dziełem biograficznym. Z czasem Kallimach został nauczycielem synów Kazimierza Jagiellończyka i królewskim sekretarzem oraz doradcą.

Erazm z Rotterdamu na obrazie Hansa Holbeina młodsze (XVI w.).

W jaki sposób autor obrazu powiązał Erazma z kulturą antyczną?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Buonaccorsiemu przypisuje się również autorstwo zbioru wskazówek politycznych dla monarchy, zatytułowanego *Rady Kallimacha* (*Consillia Callimachi*), w którym zalecał wzmocnienie władzy królewskiej

Epitafium Kallimacha dłuta Wita Stwosza. Znajduje się w północnej ścianie prezbiterium dominikańskiego kościoła św. Trójcy w Krakowie. W jaki sposób artysta podkreślił działalność i rolę społeczną Kallimacha? Poszukaj na ten temat informacji.

Źródło: Ludwig Schneider, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0.

również złośliwie komentował nieporządek.

Pobyt Kallimacha i Celtisa w Polsce wpłynął pobudzająco na miejscowe środowisko artystyczne i umysłowe.

w oparciu o mieszczaństwo. W artystycznej spuściźnie Kallimacha znalazły się też **epigramaty** (krótkie utwory poetyckie), dzieła **hagiograficzne** (żywoty świętych) i poezja miłosna. Spod jego pióra wyszedł żywot św. Stanisława oraz dzieło historyczne *O królu Władysławie, czyli o klęsce warneńskiej*. Napisał także sześćdziesiąt utworów miłosnych zaadresowanych do tajemniczej Fanii Swentochy.

Do Polski zawitał również niemiecki humanista i poeta Konrad Celtis (1459–1508). W 1488 r. studiował na krakowskiej Akademii matematykę i astronomię, a sam prowadził pozaakademickie wykłady z retoryki i poetyki. Zasłużył się dla rozwoju polskiej kultury humanistycznej: w Krakowie założył humanistyczne towarzystwo kształcenia wzorowane na rzymskich akademiach: *Sodalitas Litteraria Vistulana*. Podczas pobytu w Polsce tworzył elegie i ody, w których chwalił urodę Krakowa i okolic, jak

Konrad Celtis wg drzeworytu wykonanego przez Hansa Burgkmaira, 1507 r.

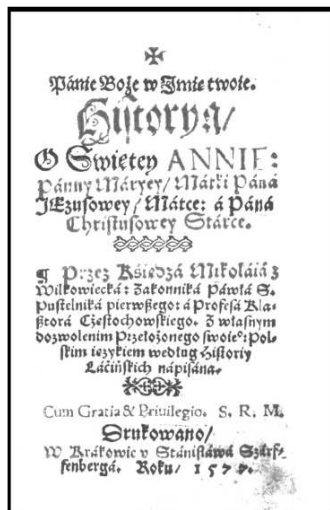
Przypomnij sobie, na czym polegała technika drzeworytu.

Źródło: Harris Brisbane Dick Fund, 1927 r., Wikimedia Commons, licencja: CC 0 1.0.

Jednym z pierwszych rodzimych poetów był Jan z Wiślicy (ok. 1485–1520), który w 1516 r. wydał poemat *Bellum Prutenum* (Wojna pruska). Najważniejszą część poematu – opis bitwy pod Grunwaldem – wzorował na Wergiliuszu.

Dramat renesansowy w Polsce

Wczesnorenesansowy dramat polski był kontynuacją tradycji średniowiecznej. Najczęściej graną sztuką teatru ludowego w Polsce była *Historyja o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim* – misterium, którego autorstwo przypisuje się Mikołajowi z Wilkowiecka.

Historia o świętej Annie, Panny Maryey matki Pana Jezusowey matce, a Pana Christusowey starce przez księdza Mikolaja z Wilkowiecka [...] polskim ięzykiem według historii łacińskich napisana.

Mikołaj z Wilkowiecka (? – 1601) był starannie wykształconym zakonnikiem i prowincjałem paulinów. Pisał również kazania i pisma hagiograficzne.

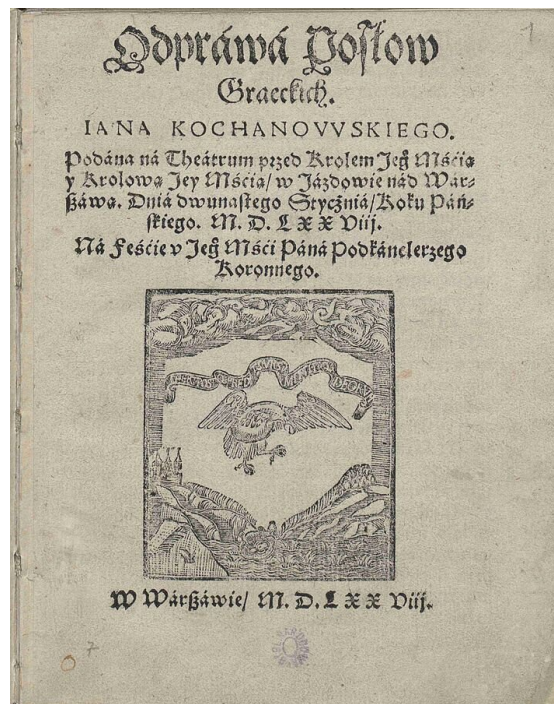
Źródło: Polona, domena publiczna.

Stosunkowo późno pojawił się polski moralitet, czyli utwór o charakterze moralizująco-dydaktycznym. Do tego gatunku należą dzieła Mikołaja Reja *Kupiec* oraz Marcina Bielskiego *Komedyja Justyna i Konstancyjej*. Ta ostatnia przedstawia walkę cnót i występków.

W XVI w. – stuleciu gorących polemik religijnych i politycznych – bardzo popularną formą stały się dialogi. W połowie XVI w. ukazała się znana obecnie tylko z fragmentów *Rozprawa krótka a prosta o niektórych ceremoniach a ustawach kościelnych* teologa Jana Seklucjana. Wyszła ona z kręgów protestanckich, dlatego przedstawiona w nim dyskusja między prezentującym idee reformacyjne studentem a katolickim księdzem kończy się zwycięstwem tego pierwszego. Przeciwny pogląd ukazuje wydana mniej więcej w tym samym czasie *Rozmowa nowa niektórego Pielgrzyma z Gospodarzem o niektórych ceremoniach kościelnych...* autorstwa Stanisława ze Szczodrkowic Morawickiego. Oba te dzieła kunsztem przewyższa jednak utwór zatytułowany *Rozmowy Dworzanina z Mnichem* humanisty, historyka i dyplomaty Marcina Kromera. Celem Kromera była obrona katolicyzmu przed zarzutami ze strony zwolenników reformacji. Rozmowa pierwsza zawiera zarzuty Dworzanina przeciw Kościołowi. W rozmowie drugiej zaczyna się zarysowywać przewaga argumentów Mnicha, które ostatecznie przekonują Dworzanina w części czwartej.

Szczytowym osiągnięciem polskiego dramatu renesansowego jest *Odprawa posłów greckich* pióra Jana Kochanowskiego. Jej motyw przewodni stanowi znany z *Iliady* Homera

grecki mit o wojnie trojańskiej. Prapremiera *Odprawy posłów greckich* odbyła się w Jazdowie pod Warszawą w 1578 r., podczas uroczystości weselnych kanclerza Jana Zamoyskiego i jego drugiej żony Krystyny Radziwiłłówny w obecności pary królewskiej – Stefana Batorego i Anny Jagiellonki.

Odprawa posłów greckich, strona tytułowa wydania warszawskiego z 1578 r.

Spróbuj rozszyfrować napis umieszczony pod nazwiskiem autora.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Z twórczością dramaturgów antycznych polscy czytelnicy i widzowie mogli się zapoznać dzięki ich polskim wydawcom. W pierwszej połowie XVI w. wyszło w Polsce kilkanaście wydań Terencjusza. Z Eurypidesa na język polski przetłumaczono *Hekubę*, a w przekładzie łacińskim wydano *Ifigenię w Aulidzie*. Publikowano również dzieła Seneki.

W Polsce występowały wszystkie rodzaje sceny teatralnej: [symultaniczna](#), [terencjuszowska](#) i [sukcesyjna](#). W konwencji sceny symultanicznej prawdopodobnie była wystawiana *Historyja o chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*, natomiast scenę terencjuszowską stosował wczesnohumanistyczny teatr szkolny. Projekty włoskiego architekta Sebastiana Serlia były natomiast znane w Polsce z jego opracowań.

Język i komunikacja

Humanisci przywiązywali ogromną wagę do języka. W Polsce, podobnie jak w innych krajach z kręgu cywilizacji zachodniej, nastąpiło odrodzenie łaciny klasycznej. Jej pozycja w nauce i polityce pozostawała niezachwiana. Po części było to spowodowane niedostatecznym rozwojem wyspecjalizowanej terminologii filozoficznej i naukowej w języku polskim. Poza tym język łaciński pozostał językiem dyplomacji i uczonych. Każdy

z nich musiał biegle się nim posługiwać, jeśli chciał na bieżąco czerpać z dorobku innych uczonych i pragnął wnieść własny wkład w rozwój nauki.

Rozkwit łaciny klasycznej nie zahamował jednak rozwoju języka polskiego, który w XVI w. stał się językiem literackim. Najwcześniej tworzone w nim literaturę piękną – poezję, dramat, opowieści epickie. Nieco później i w mniejszym stopniu znalazł zastosowanie w literaturze publicystycznej i polemicznej. Sprzyjała temu rosnąca temperatura sporów politycznych i religijnych, związanych z szerzeniem się ruchu egzekucyjnego i reformacji.

Do rozkwitu piśmiennictwa w Polsce przyczynił się też rozwój drukarstwa. Pierwsze drukarnie na ziemiach polskich powstały w 1475 r. w Krakowie. Z początku nie miały wielu zamówień, drukowały głównie książki na potrzeby kościelne. W 1503 r. powstała drukarnia Jana Hallera, w której w 1508 r. wydano pierwszą polską książkę, była to *Historia męczeństwa Jezusa*. Z czasem poszerzał się krąg czytelników i rosła liczba drukarni. Szacuje się, że w ciągu XVI stulecia polskie drukarnie wypuściły ok. 3,5 mln egzemplarzy książek i innych rodzajów druków.

Szkolnictwo

Najważniejszą placówką edukacyjną w Polsce nadal pozostawała Akademia Krakowska. Zatrudnieni w niej uczeni już w XV w. żywo interesowali się kulturą humanistyczną Włoch i antykiem. Do programów wydziału [sztuk wyzwolonych](#) wprowadzano takich autorów jak Wergiliusz, Owidiusz, Horacy, Terencjusz. W ostatnich latach XV stulecia wykłady gościnne dla krakowskich studentów wygłaszali humaniści tej miary co Kallimach i Celtis, a wśród jej wychowanków znaleźli się tacy przyszli humaniści jak Mikołaj Kopernik, Andrzej Frycz Modrzewski, Stanisław Hozjusz i Jan Dantyszek. Wprawdzie w pierwszej połowie XVI w. na skutek oporu konserwatywnej części profesury oraz hierarchów kościelnych zainteresowanie humanizmem na krakowskiej uczelni osłabło, ale nie wygasło całkowicie.

Ważnym wydarzeniem było utworzenie w Poznaniu przez biskupa Jana Lubrańskiego w 1519 r. akademii. Akademia Lubrańskiego posiadała bogatą bibliotekę, a od 1689 r. również własną drukarnię. W 1544 r. powstał protestancki uniwersytet w Królewcu, który szybko stał się ważnym ośrodkiem życia umysłowego.

Nauczanie matematyki, drzeworyt w *Algorithmus linealis* Jana z Łańcuta, Kraków 1513 r.

Zwróć uwagę na urządzenie, którym posługuje się jeden z mężczyzn przedstawionych na ilustracji. Do czego mogło służyć?

Źródło: Biblioteka Jagiellońska, domena publiczna.

Ostatnim wielkim renesansowym przedsięwzięciem było utworzenie w 1594 r. przez kanclerza Jana Zamoyskiego akademii w Zamościu. W tym ważnym przedsięwzięciu fundatora wspierał poeta Szymon Szymonowicz, który pozyskał dla nowej uczelni wybitnych wykładowców oraz zorganizował bibliotekę i drukarnię.

Druga połowa XV i XVI stulecie to również szybki rozwój szkolnictwa parafialnego, np. w archidiecezji gnieźnieńskiej w drugiej połowie XV w. liczba szkół wzrosła z 253 do 617 i na początku XVI w. cztery szkoły przypadały na dziewięć parafii. Przyczyniło się to do znacznego wzrostu liczby osób piśmiennych.

Nauczyciel z uczniami, drzeworyt w dziele *Computus chirometralis* Jana z Głogowa, Kraków 1507 r. Jan z Głogowa (1445–1507) był astronomem, matematykiem i filozofem, tworzył dzieła o charakterze podręcznikowym.

Zwróć uwagę na stroje nauczyciela i uczniów. Z czym ci się kojarzą?

Źródło: dostępny w internecie: <https://www.wbc.poznan.pl>, domena publiczna.

Renesansową nowością były gimnazja. Nazwy tej używano na określenie humanistycznej szkoły średniej, w której główny nacisk kładziono na naukę wymowy i języków klasycznych. W Polsce gimnazja powstawały niejako w opozycji do już nazbyt w tym czasie konserwatywnej Akademii Krakowskiej. W Gdańsku i Toruniu utworzono gimnazja o wyraźnie mieszczańskim charakterze, a w 1558 r. w Pińczowie gimnazjum kalwińskie. Szkoły innowiercze pojawiły się również w Krakowie, Secyminie, Łańcucie i Lubartowie.

Przeciwwagę dla szkolnictwa innowierczego miały stanowić kolegia jezuickie, pierwsze zostało utworzone w 1564 r. w Braniewie przez biskupa Stanisława Hozjusza. W kolegiach jezuickich panował wysoki poziom nauczania, program nawiązywał do myśli humanistycznej i idei odnowy Kościoła. Nauczanie było w nich bezpłatne, dzięki czemu dostęp do nich mieli również uczniowie niezamożni i nieszlacheckiego pochodzenia.

Słownik

drzeworyt

technika graficzna zaliczana do druku wypukłego oraz odbitka uzyskana tą techniką

epigramat

(z gr. *epigramma* – napis) krótki, zazwyczaj lekki i dowcipny utwór poetycki, zakończony wyrazistą puentą, często o charakterze satyrycznym lub refleksyjnym

epitafium

(z łac. *epitaphium* – oracja pogrzebowa) literacki zwięzły napis nagrobny, najczęściej wierszowany, także utwór żałobny

hagiografia

(z gr. *hagios* – święty + *graphein* – pisać) dział piśmiennictwa chrześcijańskiego obejmujący żywoty świętych

humanizm

(z łac. *humanus* – ludzki) termin oznaczający nurt umysłowy, który polegał na odrodzeniu znajomości języków i literatury klasycznej oraz przyznaniu człowiekowi miejsca w centrum zainteresowania kultury

scena terencjuszowska

rodzaj ukształtowania przestrzeni scenicznej, charakteryzujący się zamknięciem pomostu scenicznego ścianą zbudowaną z łuków oddzielających zasłonięte kurtynami wejście do 3-5 mniejszych scen wewnętrznych

scena symultaniczna

rodzaj ukształtowania przestrzeni teatralnej, stosowanej w średniowiecznych widowiskach misteryjnych, składający się z szeregu różnych miejsc akcji ukazanych równocześnie obok siebie jako odrębne elementy dekoracji (tzw. mansjony)

scena sukcesyjna

modelu przestrzeni teatralnej usytuowanej w odrębnym, całkowicie zadaszonym budynku, w którym miejsce akcji ukazywane jest oddzielne dla każdej kolejnej sceny przy pomocy dekoracji zmiennych

sztuki wyzwolone

przedmioty wykładane w szkołach starożytnego Rzymu i w średniowiecznej Europie; dzieliły się na dwa stopnie: *trivium* (obejmujące gramatykę, retorykę, dialektykę) i *quadrivium* (obejmujące arytmetykę, geometrię, muzykę i astronomię)

Słowa kluczowe

renesans, odrodzenie, humanizm, Erazm z Rotterdamu, Kallimach, teatr renesansowy,
renesans w Polsce, odrodzenie w Polsce

Bibliografia

Dzieje Polski, pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1977.

S. Grzybowski, *Wielka historia Polski*, t. 4, *Dzieje Polski i Litwy (1506–1648)*, Kraków 2000.

S. Łempicki, *Renesans i humanizm w Polsce. Materiały do studiów*, Kraków 1951.

M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Warszawa 2004.

J. Topolski, *Polska. Dzieje narodu, państwa i kultury*, t. 2, *Polska w czasach nowożytnych. Od środkowoeuropejskiej potęgi do utraty niepodległości (1501–1795)*, Poznań 1999.

J. Ziomek, *Historia literatury polskiej. Renesans*, Warszawa 1980.

O. Bartel, *Jan Łaski*, „Mówią Wieki” 5/1960.

R. Jaworski, *Polski złoty XVI wiek*, „Mówią Wieki” 9/2015.

E. Kowalczyk, *Polscy padewczycy*, „Mówią Wieki” 8/2012.

A. Sołtan, *Kultura umysłowa Warszawy w XVI wieku*, „Mówią Wieki” 8/1973.

J. Tazbir, „Włoszczyzna” w Polsce, „Mówią Wieki” 1/1975.

W. Urban, *Spojrzenie na kulturę polskiego odrodzenia*, „Mówią Wieki” 10/1985.

A. Wyczański, *Studia na uniwersytecie krakowskim w I połowie XVI wieku*, „Mówią Wieki” 4/1964.

A. Wyrobisz, *Kultura mieszczaństwa polskiego złotego i srebrnego wieku*, „Mówią Wieki” 5/1975.

Animacja

Polecenie 1

Zapoznaj się z animacją i wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DaWQWvQ98>

Film nawiązujący do treści materiału

Polecenie 2

Wyjaśnij, na czym polega różnica między sceną symultaniczną a poznanym wcześniej teatrem antycznym. Wyjaśnij, dlaczego sceny symultaniczne były popularne w średniowieczu i początkach odrodzenia.

Polecenie 3

Jakie znaczenie dla rozwoju teatru renesansowego miał postęp naukowy i techniczny?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Spośród wymienionych postaci wybierz te, których dotyczą informacje zamieszczone w tabeli, i umieść je we właściwej rubryce.

Założył wzorowane na rzymskich akademiach humanistyczne towarzystwo kształcenia – <i>Sodalitas Litteraria Vistulana</i> .	
Sprzedał swoją bibliotekę Janowi Łaskiemu.	
Był sekretarzem Kazimierza Jagiellończyka i wychowawcą jego synów.	

Filippo Buonaccorsi

Konrad Celtis

Stanisław Hozjusz

Erazm z Rotterdamu

Ćwiczenie 2

Wskaż zdania prawdziwe i fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Głównym ośrodkiem drukarstwa w Polsce był Gdańsk.		
Język polski używany był wcześniej w literaturze pięknej niż w naukowej.		
W XVI-wiecznej Polsce greka była bardziej powszechna od łaciny.		

Ćwiczenie 3

Uzupełnij zdania.

W Akademii Krakowskiej ożywione zainteresowanie humanizmem pojawiło się w fazie

początkowej / rozkwitu / schyłku renesansu. W 1519 r. w Poznaniu

Jan Dantyszek / Stanisław Hozjusz / Jan Lubrański założył akademię. Pod

koniec XVI w. w Warszawie / Zamościu / Sandomierzu powstała akademia,

którą współorganizował Szymon Szymonowic. W XVI w. w Polsce zaczęły powstawać

powoływane przez innowierców akademie / gimnazja / kolegia , dla których

alternatywą miały być tworzone przez jezuitów akademie / gimnazja /

kolegia .

Na podstawie zamieszczonych poniżej danych statycznych i wiedzy własnej wskaż przyczyny zachodzących od XV do końca XVI w. zmian w procentowym udziale pochodzenia społecznego przedstawicieli trzech stanów w gronie pisarzy.

Pisarze polscy

Okres	Ogółem	Ogółem – w % – pisarze				
		z wykształceniem		duchowni	szlachta	mieszczanie
		krajowym	zagranicznym			
XV w.	43	77*	46*	88	33	67
1501–1550	66	62	35	71	33	67
1551–1600	154	46	49	43	61	39

* Suma składników przekracza 100%, ponieważ pisarze posiadający wykształcenie krajowe i zagraniczne liczeni są podwójnie.

> Za: *Historia Polski w liczbach*, t. 1, Państwo, społeczeństwo, Warszawa 2003, s. 140.

Ćwiczenie 5

Na podstawie danych statystycznych scharakteryzuj zmiany, jakie zaszły w zainteresowaniach mieszczan w świetle tematyki zbiorów bibliotecznych tej grupy społecznej między drugą połową XVI a pierwszą połową XVII w.

Tematyka książek	Druga połowa XVI w.	Pierwsza połowa XVII w.
	książki – w odsetkach	
Ogółem	100,0	100,0
Religijna	33,5	33,4
Humanistyczna	33,5	28,7
Medyczna	10,1	4,7
Prawnicza	7,4	19,4
Historyczna	5,1	8,5

Tematyka książek	Druga połowa XVI w.	Pierwsza połowa XVII w.
	książki – w odsetkach	
Astronomiczna	3,7	1,7
Słowniki	2,0	0,8
Matematyczne	1,0	0,6
Inne	3,7	2,2

Za: *Historia Polski w liczbach*, t. 1, *Państwo, społeczeństwo*, Warszawa 2003, s. 138.

Przeczytaj tekst źródłowy i na podstawie jego treści rozstrzygnij, jaki model edukacji preferuje jego autor: scholastyczny czy humanistyczny. Uzasadnij odpowiedź.

“ Rady Piotra Illicino ze Sieny w kwestii reformy szkolnictwa polskiego

Wiesz, jak przychylnie i łaskawie królowie Polski patrzą na mędrców i uczonych; ty jesteś tej przychylności najlepszym przykładem, bo gdybyś nie był mądry i roztropny, nie byłbyś biskupem ani kanclerzem królestwa, które to godności wyłącznie dzięki swej cnocie uzyskałeś. W związku z Twoją pilnością i staraniem na tych obu urządach wykazywanych jedno chcę powiedzieć: Ustal dla doktorów i magistrów najstuszniesze metody nauczania, nakaż wszystkim, by wykładali rzeczy najlepsze (jak zaleca Kwintylijan), nie pozwalaj czytać autorów marnych i niedorzecznych, odrzuć błahostki i brednie, każ pominąć barbaryzmy. Niech zamilkną wykładowcy ksiąg pospolitych. Niech będą wykładane wyłącznie dzieła autorów najgodniejszych – Platona, Arystotelesa, Isokratesa, Demostenesa, Ksenofonta, Homera, Hezjoda, Sofoklesa, Cyserona, Wergiliusza, Salustiusza, Cezara i innych im podobnych.

Źródło: *Rady Piotra Illicino ze Sieny w kwestii reformy szkolnictwa polskiego*, [w:] *Teksty źródłowe do dziejów wychowania. Odrodzenie*, t. 3, oprac. S. Możdżeń, Kielce 1993, s. 49–50.

Rozstrzygnięcie:

Uzasadnienie

Oceń, czy termin „gramatyka” w źródle B został użyty w tym samym znaczeniu co w źródle A. Uzasadnij odpowiedź, odnosząc się do obu źródeł.

Źródło A

((Jerzy Liban z Legnicy

Mowa o pochwale filozofii (1539)

Jeśli zaś pragniemy przyjrzeć się dokładnie członkom tak wielkiego ciała, najpierw spójrzmy na naukę dotyczącą piśmiennictwa – literatury, nazwanej tak od liter, które strzegą swoich dźwięków i oddają je jak powierzony depozyt. Po grecku zwie się ona gramatyka. Jest to matka i żywicielka wszystkich innych nauk. Nasycony jej mlekiem znajdzie otwarte podwoje do wszelkich innych sztuk. [...] Gramatyka bowiem należy do tego typu nauk, że jeśli nie da ona przyszłemu mówcy trwałych fundamentów, zawali się wszystko, co potem zechcielibyśmy budować. Jest ona niezbędna dla dzieci, miła dla starców. Ona jedna ze wszelkiego typu nauk więcej zamyka w sobie wysiłku niż zewnętrznych pozorów uczoności. Dlatego też w dawnych czasach krytycy i imperatorzy autorów chętnie używali tego imienia. Angelo Poliziano w utworze *Czarownica* nazywa ich gramatykami, twierdząc, że ich zadaniem jest zbadać i objaśnić wszelki rodzaj piśmiennictwa: poetów, historyków, mówców, filozofów, lekarzy, prawników. Lecz nasze pokolenie, mało obeznane ze starożytnością, dla gramatyki przeznaczyło bardzo wąski zakres. Natomiast niegdyś, w starożytnych czasach, stan ten cieszył się tak wielką powagą, że cenzorami i sędziami wszystkich pism byli wyłącznie gramatycy. Ich też właśnie dlatego nazywano krytykami. Przeto nie tylko wiersze zaznaczali (jak to określa Kwintyliusz) ołówkiem cenzora, lecz również i książki, które w ich przekonaniu były nieautentyczne, pozwalali sobie usuwać, tak jak z rodziny wyrzuca się podrzutki. Ponadto jednych autorów ustawiali w określonym porządku, innych w ogóle wyłączały z liczby pisarzy.

Źródło B

((Jerzy Ziomek

Historia literatury polskiej. Renesans

Gramatyka polska Statoriusa wyszła w roku 1568 u Wirzbięty w Krakowie [...]. Źródłem przykładów dla polskiej gramatyki w znacznej części jest Rejowy *Wizerunk* w wydaniu z roku 1558.

W dedykacji swej gramatyki Stojęński twierdzi, że w języku polskim są określone i stałe prawa gramatyczne, dzięki którym nauka tego języka staje się nietrudna i przyjemna.

Źródło: Jerzy Ziomek, *Historia literatury polskiej. Renesans*, Warszawa 1980, s. 56.

Rozstrzygnięcie

tak

Uzasadnienie

Przeczytaj fragmenty dwóch opracowań naukowych, a następnie porównaj poglądy obu historyków na temat przyczyny rozpowszechniania się języka polskiego w piśmiennictwie.

((Andrzej Wyczański

Dogonić Europę

Popularyzacja języka polskiego przez piśmiennictwo pierwszej połowy XVI w. łączyła się z paroma zjawiskami. Druki przestały służyć wyłącznie potrzebom środowiska kościelnego, szkolnego czy naukowego. Publikowano przecież wówczas przepisy prawne, dokumenty i konstytucje sejmowe (pierwsze z nich wydał Jan Łaski w swoich Statutach w 1506 r.), mowy i listy, poezję humanistyczną. Oprócz nich pojawiły się również teksty literackie niższych lotów, a później pisma polemiczne, modlitewniki, kazania, historie, kroniki itp. Od 1543 r. tylko po polsku drukowane były konstytucje sejmowe, polszczyzna dominowała w urzędowaniu i zapisach sądów szlacheckich oraz wiejskich (czyli chłopskich w tym okresie), potem spolonizowała się dokumentacja gospodarcza i skarbowa.

Źródło: Andrzej Wyczański, *Dogonić Europę*, Kraków 1987, s. 41–42.

((Jerzy Topolski

Polska w czasach nowożytnych (1501–1795)

Tym niemniej już około połowy XVI wieku język polski zaczął dominować w życiu publicznym. Świadectwem tego jest m.in. fakt drukowania od połowy wieku uchwał sejmowych po polsku, a także coraz częstsze występowanie przeciw łacinie w sądach. [...]

Autorom zaczynało zależeć na dotarciu do możliwie licznych czytelników. Starali się więc pisać po polsku. [...] W XVI wieku, jak

twierdzi Teresa Skubalanka, zaczął wykształcać się polski styl naukowy wraz z nauką, oczywiście w początkowym stadium, terminologią.

Źródło: Jerzy Topolski, *Polska w czasach nowożytnych (1501–1795)*, Poznań 1999, s. 123.

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Kalinowska

Przedmiot: Historia 2022, Historia

Temat: Początki renesansu i humanizmu w Polsce

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXI. Renesans w Polsce. Uczeń:

- 1) ocenia dorobek polskiej myśli politycznej doby renesansu;
- 2) rozpoznaje dokonania twórców polskiego odrodzenia w dziedzinie kultury.

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXI. Renesans w Polsce. Uczeń:

- 2) rozpoznaje dokonania twórców polskiego odrodzenia w dziedzinie kultury (z uwzględnieniem kultury politycznej odwołującej się do Arystotelesa i Cyncerona).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- opisuje przejawy rozpowszechniania się idei humanistycznych w Polsce;
- przedstawia zmiany w polskim szkolnictwie;
- ocenia wpływy humanistów na jakość życia umysłowego w Polsce.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Początki renesansu i humanizmu w Polsce”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z treściami w sekcji „Przeczytaj” i wykonanie ćwiczenia nr 1 i 2 w sekcji „Sprawdź się”.
2. Chętni/wybrani uczniowie przygotowują prezentację na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wstępna

1. Prowadzący lekcję określa cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Wyświetla na tablicy temat lekcji.
2. Raport z przygotowań. Nauczyciel, za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu, sprawdza, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym e-materiałem i wykonali zadane ćwiczenie. Jeśli odpowiedzi uczniów bardzo się różnią lub ćwiczenie okazało się trudne, nauczyciel omawia je na forum.

Faza realizacyjna:

1. Prezentacje uczniów. Wskazani przed lekcją uczniowie (lub ochotnicy) prezentują i omawiają efekty swojej pracy. Nauczyciel oraz inni uczniowie zadają pytania prezentującemu, w razie potrzeby uzupełniają ich wypowiedzi.
2. Praca z multimedium („Animacja”). Uczniowie zapoznają się z e-materiałem i w parach wykonują polecenie 2: „Wyjaśnij, na czym polega różnica między sceną symultaniczną

a poznanym wcześniej teatrem antycznym. Wyjaśnij, dlaczego sceny symultaniczne były popularne w średniowieczu i początkach odrodzenia”. Wybrana osoba z danej dwójki uczniowskiej (wskazanej przez nauczyciela albo zgłaszającej się na ochotnika) proponuje odpowiedź, nauczyciel weryfikuje jej poprawność.

3. W nawiązaniu do multimediu (i polecenia 3) prowadzący zadaje uczniom pytanie: Jak myślicie, jakie znaczenie dla rozwoju teatru renesansowego miał postęp naukowy i techniczny? Wskazany uczeń lub ochotnik udziela odpowiedzi, nauczyciel w razie potrzeby ją koryguje lub dopowiada szczegóły.
4. Utrwalanie wiedzy i umiejętności. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Dzieli klasę na czteroosobowe grupy. Uczniowie wykonują na czas ćwiczenia 3–6, od najłatwiejszych do najtrudniejszych. Grupa, która poprawnie rozwiąże zadania jako pierwsza, wygrywa, a nauczyciel może nagrodzić uczniów ocenami za aktywność.

Faza podsumowująca:

1. Zalogowany na platformie nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wybrany uczeń odczytuje cele lekcji, następuje wspólne omówienie: co udało się osiągnąć, do czego warto wrócić, czego nie udało się zrealizować i dlaczego. Później nauczyciel analizuje przebieg lekcji i przeprowadza ewaluację, z której wnioski wykorzysta w przyszłości.
2. Prowadzący omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów. Ocenia również przedstawioną na początku lekcji prezentację uczniowską.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia interaktywne nr 7 i 8. Przygotuj uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

Dzieje Polski, pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1977.

S. Grzybowski, *Wielka historia Polski*, t. 4, *Dzieje Polski i Litwy (1506–1648)*, Kraków 2000.

S. Łempicki, *Renesans i humanizm w Polsce. Materiały do studiów*, Kraków 1951.

M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Warszawa 2004.

J. Topolski, *Polska. Dzieje narodu, państwa i kultury*, t. 2, *Polska w czasach nowożytnych. Od środkowoeuropejskiej potęgi do utraty niepodległości (1501–1795)*, Poznań 1999.

J. Ziomek, *Historia literatury polskiej. Renesans*, Warszawa 1980.

O. Bartel, *Jan Łaski*, „Mówią Wieki” 5/1960.

R. Jaworski, *Polski złoty XVI wiek*, „Mówią Wieki” 9/2015.

E. Kowalczyk, *Polscy padewczycy*, „Mówią Wieki” 8/2012.

A. Sołtan, *Kultura umysłowa Warszawy w XVI wieku*, „Mówią Wieki” 8/1973.

J. Tazbir, „*Włoszczyzna*” w Polsce, „Mówią Wieki” 1/1975.

W. Urban, *Spojrzenie na kulturę polskiego odrodzenia*, „Mówią Wieki” 10/1985.

A. Wyczański, *Studia na uniwersytecie krakowskim w I połowie XVI wieku*, „Mówią Wieki” 4/1964.

A. Wyrobisz, *Kultura mieszczaństwa polskiego złotego i srebrnego wieku*, „Mówią Wieki” 5/1975.

Wskazówki metodyczne:

Uczniowie mogą zapoznać się przed lekcją z animacją, aby przygotować się do późniejszej pracy.